

บทที่ 2

หลักการและกระบวนการประเมินผล (Evaluation) นโยบายสาธารณะ

วัตถุประสงค์

เพื่อให้ผู้ศึกษา มีความรู้และความเข้าใจ เกี่ยวกับ หัวข้อต่อไปนี้

1. ลักษณะสำคัญของการประเมินผล
 - 1.1 การประเมินผลนโยบาย
 - 1.2 การติดตาม (Monitoring) และการประเมินผล
 - 1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างประเมินผลนโยบาย แผน และโครงการ
 - 1.4 การประเมินผล (Evaluation) กับการวิจัยประเมินผล (Evaluative Research) และการวิจัยชนิดอื่นๆ
2. วัตถุประสงค์และความสำคัญของการติดตาม และการประเมินนโยบาย
3. ขั้นตอนหรือวงจรในการประเมินนโยบาย ได้แก่การกำหนดหรือวิเคราะห์ปัญหา เป้าประสงค์ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายของนโยบายและหรือแผนและโครงการ
4. เกณฑ์ (Criteria) ในการประเมินผล
 - 1) ประสิทธิภาพ (Effectiveness)
 - 2) ประสิทธิภาพ (Efficiency)
 - 3) ความเพียงพอ
 - 4) ความเป็นธรรม (Equity)
 - 5) การตอบสนองความต้องการ (Responsiveness)
 - 6) ความเหมาะสม (Appropriate)
 - 7) การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation)
 - 8) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
5. ปัญหาในการติดตามและประเมินผลนโยบายสาธารณะ
 - 1) ปัญหาจากผู้กำหนดนโยบาย
 - 2) ปัญหาความไม่แน่ชัดของวัตถุประสงค์และเป้าหมายของนโยบาย
 - 3) ปัญหาด้านระบบข้อมูลข่าวสาร
 - 4) ปัญหาเรื่องระยะเวลา
6. การพัฒนานโยบาย

7. การยุตินโยบาย

- 1) ไม่ได้ผลสมความมุ่งหมาย
- 2) มีการเปลี่ยนคณะรัฐบาล หรือผู้กำหนดนโยบาย
- 3) หมดภารกิจที่ต้องปฏิบัติแล้ว

1. ความนำ

การประเมินผลนโยบายเป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการนโยบายสาธารณะ (Public Policies) ที่มีความสำคัญ แต่ปรากฏว่า กิจกรรมทั้งสองนั้นยังมีปัญหาทั้งในแง่ระเบียบวิธี (Methodology) และในด้านการปฏิบัติ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้กำหนดนโยบายและนักบริหาร จะได้ทราบถึงระเบียบวิธี และปัญหาในทางปฏิบัติของการติดตามและการประเมินผล เพื่อจะได้ เป็นประโยชน์ในการนำไปพัฒนานโยบายสาธารณะ แผนและโครงการที่รับผิดชอบต่อไป

2. ลักษณะสำคัญของการประเมินผล

2.1 การประเมินผลนโยบาย (Evaluation)

การประเมินผลนโยบาย เป็นขั้นตอนหนึ่งของกระบวนการของนโยบายที่มีความสำคัญ ซึ่งจะให้ข่าวสารเกี่ยวกับการดำเนินงาน (Performance) ของนโยบายว่าสามารถสนองตอบ ต่อความต้องการ หรือคุณค่าได้หรือไม่

ธรรมชาติของการประเมินนั้นจะเกี่ยวข้องกับ **ข้อเท็จจริง (Facts)** และ **ค่านิยม (Values)** ตัวอย่างเช่น ในการประเมินนโยบายการสร้างงานให้ในชนบทซึ่งจะต้องมีเกณฑ์ที่ตัดสิน หลายเกณฑ์ เช่น การได้รับประโยชน์จากสาธารณูปโภคที่สร้างขึ้นมา การสร้างงานในชนบทให้ คนในชนบทอยู่ในชนบทไม่ต้องเข้ามาในเมือง การฝึกให้องค์กรชุมชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ช่วยเหลือตนเอง จะเห็นว่าเกณฑ์เรื่องการได้รับประโยชน์จากสาธารณูปโภคที่สร้างขึ้นมานั้นน้อยซึ่งดูได้จาก ข้อเท็จจริงของการใช้ประโยชน์จากถนน หรือบ่อน้ำที่สร้างขึ้นมา ซึ่งสามารถวัดได้สังเกตได้ เพราะว่าโครงการส่วนใหญ่ห้ามใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่ต้องการให้ใช้แรงงานคน เพื่อมาตอบสนองในเกณฑ์เรื่องการให้คนในชนบทได้มีงานทำและการฝึกให้องค์กรชุมชนในท้องถิ่นได้เรียนรู้ และช่วยเหลือตนเองอันเป็นรากแก้วของระบบประชาธิปไตย จะมีลักษณะเป็นนามธรรม ต้องใช้คุณค่าในการตัดสินว่ามีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด ด้านนโยบายของรัฐบาลเน้นเรื่องประชาธิปไตย และการสร้างงานให้คนมีงานทำ ก็จะไม่ถือเกณฑ์เรื่องการได้รับประโยชน์จากสาธารณูปโภค เป็นเรื่องสำคัญ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า การประเมินนโยบายนั้นนอกจากจะเกี่ยวกับ ข้อเท็จจริงซึ่งสามารถวัดได้ สังเกตได้ แล้วยังเกี่ยวข้องกับค่านิยมของผู้ประเมินและสังคมในการพิจารณาตัดสินนโยบายนั้นด้วย

2.2 การติดตาม (Monitoring) และการประเมินผล

การติดตามเป็นกระบวนการหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการนโยบายสาธารณะ และเป็นขั้นตอนหนึ่งที่สำคัญ ของกระบวนการบริหารงาน เมื่อได้มีการดำเนินการกำหนดนโยบาย หรือนำนโยบายไปปฏิบัติแล้วจำเป็นต้องมีการติดตามผล เพื่อตรวจสอบเป็นระยะๆว่า นโยบาย หรือ แผนงาน หรือโครงการนั้นดำเนินไปตามกำหนดการหรือไม่ มีปัญหาและอุปสรรคอย่างไร ได้ผลงานตามที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพหรือไม่ ให้ประโยชน์คุ้มทุน หรือคุ้มค่าหรือไม่ และเพื่อที่จะได้แก้ไขปัญหาในขณะปฏิบัติงาน ได้ทันทั่วถึง

“การประเมินผลนโยบาย” มีความหมายที่เจาะจง และใช้ระเบียบวิธีที่เคร่งครัดกว่า การติดตามผล และบางครั้งได้นำเอาการติดตาม (Monitoring) นโยบาย และการประเมินนโยบาย มาใช้ร่วมกัน เพื่อที่จะได้คำตอบและข่าวสารเกี่ยวกับนโยบายครบถ้วนสมบูรณ์

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างประเมินผลนโยบาย แผน และโครงการ

เนื่องจากนักรัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์ส่วนหนึ่ง ได้ให้ความหมายของนโยบายว่าหมายถึง แผนและโครงการด้วย ซึ่งมีคำถามว่า การติดตาม และประเมินผลนโยบาย กับ การติดตามแผน และโครงการมีความสัมพันธ์เหมือนกันหรือแตกต่างกัน อย่างไร การตอบคำถามนี้ก่อนอื่นจะต้องมาพิจารณาถึงความหมายของนโยบายสาธารณะดังที่กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 หัวข้อที่ 2

จะเห็นได้ว่า นักวิชาการส่วนหนึ่งได้ให้ความหมายของนโยบายสาธารณะว่า เป็นแผน(Plans) หรือ โครงการ (Programs or Projects) ส่วนคนอื่นๆ จะมองไปในลักษณะอื่นๆ เช่น “เป็นกิจกรรมที่รัฐบาลกระทำ หรือแนวทางการกระทำของรัฐ” ซึ่งจะต้องมีการกำหนดเป็นแผน หรือ โครงการมาดำเนินกิจกรรมนั้น หรือ ถ้ามองนโยบายสาธารณะในความหมายว่าเป็น “หลักการหรือกลวิธีที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่กำหนดไว้ และรวมถึงการตัดสินใจเกี่ยวกับเป้าหมายนั้นด้วย” ก็ตาม ก็จะต้องมีแผน หรือโครงการที่จะดำเนินการจึงจะทำให้เป้าหมายนั้นบรรลุผล อย่างมีประสิทธิภาพ

นโยบายสาธารณะ นโยบายส่วนหนึ่งที่ย่อออกมาในรูปของ “กฎ ระเบียบ และ กฎหมาย” แล้วไม่ได้มีการวางแผน หรือโครงการมาดำเนินการ แต่เป็นการดำเนินการในลักษณะ งานประจำ หรืองานปกติของหน่วยงานต่างๆ ดังนั้นสรุปได้ว่า นโยบายสาธารณะจะมีแผน หรือ โครงการมารองรับก็ได้หรือไม่ก็ได้แต่ส่วนใหญ่จะมีแผนและโครงการมารองรับ

สำหรับหลักและวิธีการประเมินนโยบายนั้น สามารถนำมาใช้เป็นหลักและวิธีการ ประเมินผลแผน และโครงการได้ ในทางกลับกัน หลักและวิธีการประเมินผล และโครงการสามารถ นำมาใช้ในการประเมินผลนโยบายได้เช่นกัน

2.4 การประเมินผล (Evaluation) กับการวิจัยประเมินผล (Evaluative Research) และการวิจัยชนิดอื่นๆ

ในการติดตาม และประเมินผลสามารถนำเอาการวิจัยประเมินผลมาใช้ร่วมกับการ ติดตาม และการประเมินผลนโยบาย แผน และโครงการได้ ส่วนการประเมินผลที่ใช้การวิจัย ประเมินผลมาดำเนินการ ย่อมจะทำให้ผลการประเมินผลเชื่อถือได้มากกว่าการประเมิน โดยไม่ใช้ การวิจัย ทั้งนี้เพราะว่าการวิจัยเป็นวิธีการที่เป็นระเบียบและระบบ มากกว่า ส่วนการวิจัยก็มีจุด อ่อนตรงต้องใช้เวลา และเวลามากกว่า ในทางปฏิบัติแล้วถ้ามีงบประมาณ และเวลาจำกัดซึ่งไม่ อาจจะใช้การวิจัยประเมินผลซึ่งเป็นระบบและระเบียบมากกว่าได้ ต้องใช้แนวทางและเทคนิคการ ประเมินผลอย่างอื่นๆ ที่ไม่ใช้การวิจัยประเมินผลมาทำการประเมินผล (โปรดอ่านรายละเอียดใน หัวข้อแนวทางและเทคนิคในการประเมินผล)

การวิจัยประเมินผล จะมีลักษณะเฉพาะ แตกต่างกับการวิจัยอื่นๆ การวิจัยประเมิน ผล เป็นการวิจัยแบบประยุกต์ (Applied Research) ชนิดหนึ่ง ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่าง และเหมือน กับการวิจัยทางวิชาการ (Academic Research) หรือการวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) ดังที่ ประชัช เปี่ยมสมบูรณ์ ได้เปรียบเทียบไว้ดังนี้

ประการที่หนึ่ง เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย การวิจัยประเมินผลเป็นการวิจัย ประยุกต์เพื่อทดสอบการนำองค์ความรู้ที่มีอยู่ในสาขาวิชาต่างๆ ไปใช้ประโยชน์ในทางบริหารและ ทางปฏิบัติ อย่างไรก็ตามดังที่กล่าวไว้แล้วว่าทั้งนี้มิได้หมายความว่า การวิจัยประเมินผลจะไม่ก่อให้เกิด องค์ความรู้ที่เพิ่มพูนขึ้น เพียงแต่ว่าการดำเนินงานวิจัยประเภทนี้มุ่งเน้นผลทางด้านปฏิบัติมากกว่าทางด้านทฤษฎี ในทางกลับกัน การวิจัยทางวิชาการแม้จะคำนึงถึงประโยชน์ในทางปฏิบัติอยู่

บ้าง แต่จุดมุ่งหมายสำคัญก็เพื่อสร้างองค์ความรู้และทดสอบทฤษฎี หรือก่อให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษามากกว่าการมุ่งใช้ผลการวิจัยเพื่อประโยชน์ในทางการบริหารและการปฏิบัติโดยตรง บ่อยครั้งที่การวิจัยทางวิชาการมุ่งเน้นที่การค้นคว้าแสวงหาองค์ความรู้ใหม่โดยไม่จำกัดว่าองค์ความรู้ที่ได้พบจกมีผลในทางการบริหารหรือการปฏิบัติ หรือมีคุณประโยชน์ต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหรือไม่

ประการที่สอง เกี่ยวกับขอบเขตของการวิจัย การวิจัยประเมิณผลมี ขอบเขตการวิจัยที่แคบและ/หรือเป็นรูปธรรม ในขณะที่การวิจัยทางวิชาการมักมีขอบเขตการวิจัยที่กว้างและ/หรือเป็นนามธรรม การที่กล่าวว่าการศึกษาวิจัยทางวิชาการมีลักษณะเป็นนามธรรมก็เนื่องจากการไม่มีข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ ส่วนการวิจัยประเมิณผลมีลักษณะจำกัดเกี่ยวกับเวลาและสถานที่ด้วยเหตุนี้ แม้การวิจัยประเมิณผลจะมีประโยชน์อย่างมากในทางการบริหารและการปฏิบัติภายใต้ นโยบาย/แผนงาน/โครงการ แต่ก็มักมีข้อจำกัดว่าผลการวิจัยอาจไม่สามารถกระจายไปสู่ประชากรหรือพื้นที่ที่ใหญ่กว่า ยกเว้นการวิจัยประเมิณผลในลักษณะของนโยบาย/แผนงาน/โครงการทดลอง ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไปในทางตรงข้าม การกระจายผลการวิจัยไปสู่ประชากรหรือพื้นที่ที่ใหญ่กว่ามักไม่เป็นข้อจำกัดสำหรับการวิจัยทางวิชาการซึ่งอาศัยรูปแบบการวิจัยสำรวจ

ประการที่สาม เกี่ยวกับการกำหนดปัญหาการวิจัย ในการวิจัยทางวิชาการ นักวิจัยเป็นผู้กำหนดปัญหาการวิจัย ตั้งสมมติฐาน และวางแผนการวิจัยด้วยตนเอง ปัญหาการวิจัยที่ศึกษาจึงมักเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจและความถนัดอยู่แล้วเป็นพื้นฐาน นอกจากนี้ นักวิจัยทางวิชาการยังมีอำนาจเต็มในการตัดสินใจและดำเนินการวิจัยโดยอิสระภายใต้ข้อจำกัดของสภาพแวดล้อมทางการวิจัย ในทางกลับกัน ปัญหาของการวิจัยประเมิณผลถูกกำหนดโดยนักกำหนดนโยบาย นักบริหารและ/หรือนักวางแผน ปัญหาดังกล่าวจึงไม่ใช่ปัญหาที่นักวิจัยประเมิณผลกำหนดขึ้นโดยตรง แม้นักวิจัยประเมิณผลจะมีอิสระในทางความคิดเกี่ยวกับการวางแผนการวิจัยประเมิณผล แต่มักถูกจำกัดอยู่ภายในขอบเขตของความเห็นชอบของนักกำหนดนโยบาย หรือนักบริหาร อนึ่ง ฐานคติร่วมกันของกลุ่มต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย/แผนงาน / โครงการ ก็คือฝ่ายต่างๆ มักมุ่งหวังว่านโยบาย / แผนงาน / โครงการจะประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ซึ่งฐานคติเช่นนี้อาจมีผลกระทบต่อความเป็นกลางของนักวิจัยประเมิณผลตลอดกระบวนการของการดำเนินงานวิจัยประเมิณผล

ประการที่สี่ เกี่ยวกับลำดับของการกำหนดตัวแปร ในหลักการ ไม่ว่าจะการวิจัยทางวิชาการหรือการวิจัยประเมินผล ต่างก็ควรเริ่มต้นจากการศึกษาตัวแปรตาม หรือผลลัพธ์หรือวัตถุประสงค์ที่พึงปรารถนาก่อนการกำหนดตัวแปรอิสระ หรือลักษณะของนโยบาย/แผนงาน/โครงการ แต่ในทางปฏิบัติ นักวิจัยประเมินผลมักต้องประสานงานร่วมกับนักบริหารและนักปฏิบัติซึ่งส่วนมากกล่าวถึงกิจกรรมที่จะกระทำหรือลักษณะของนโยบาย/แผนงาน/โครงการที่สนใจก่อนที่จะตอบคำถามว่า ทำไปเพื่ออะไร กล่าวโดยย่อ ในทางปฏิบัติซึ่งมักสวนทางกับหลักการวิจัยประเมินผล บ่อยครั้งที่นักกำหนดนโยบายหรือนักบริหารเริ่มต้นจากตัวแปรอิสระและสืบสวนไปสู่ตัวแปรตามหรือวัตถุประสงค์ ขณะที่การวิจัยทางวิชาการมักเริ่มจากตัวแปรตามเป็นอันดับแรก และค้นคว้าหาตัวแปรอิสระที่น่าจะมีผลกระทบต่อตัวแปรตามเป็นอันดับรอง

ประการที่ห้า เกี่ยวกับการควบคุมตัวแปร ในการดำเนินงานวิจัยทางวิชาการการควบคุมตัวแปรถือเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่งต่อการสรุปผลตีความสิ่งที่ค้นพบกล่าวได้ว่า ถ้านักวิจัยสามารถควบคุมอิทธิพลของตัวแปรแทรกซ้อนได้มากขึ้นเพียงใด ก็จะช่วยสร้างความมั่นใจได้มากขึ้นเพียงนั้นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตามไม่ได้เกิดขึ้นจากตัวแปรแทรกซ้อนที่นักวิจัยอาจไม่คาดคิดมาก่อน ส่วนในการดำเนินงานวิจัยประเมินผล นักวิจัยประเมินผลบางคนอาจขาดความสนใจต่อการควบคุมตัวแปรอื่นๆ ที่อาจมีผลกระทบระหว่างความสัมพันธ์ของตัวแปรอิสระกับตัวแปรตาม การควบคุมตัวแปรนับว่ามีความสำคัญยิ่งต่อการวิจัยประเมินผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิจัยประเมินผลแบบดำเนินการหลังเสร็จสิ้นแผนงาน/โครงการ (Ex-post Facto Evaluation)

ประการที่หก เกี่ยวกับเกณฑ์การตัดสินใจการเปรียบเทียบระหว่าง “สิ่งที่เป็นอย่างจริง” กับ “สิ่งที่ควรจะเป็น” นับได้ว่าเป็นขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งของการวิจัยประเมินผล ถึงแม้ว่านักวิจัยประเมินผล ถึงแม้ว่านักวิจัยประเมินผลจะคงความเป็นกลางและไม่เอนเอียง แต่นักวิจัยเหล่านี้ก็ต้องเข้าเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่ยากแก่การวางตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องที่เกี่ยวกับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของนโยบาย/แผนงาน / โครงการ อย่างไรก็ตาม การตัดสินใจโดยเปรียบเทียบผลลัพธ์และผลกระทบของนโยบาย/แผนงาน/โครงการกับเกณฑ์มาตรฐานที่ตั้งไว้ จัดเป็นหลักการพื้นฐานของวิชาการวิจัยประเมินผล การกำหนดเป้าประสงค์และวัตถุประสงค์จึงจำเป็นยิ่งต่อการวิจัยประเมินผล แต่ในทางปฏิบัติมักพบว่า ความยากลำบากประการหนึ่งในการดำเนินงานวิจัยประเมินผลก็คือการที่นโยบาย/แผนงาน/โครงการต่างๆ ส่วนมากการขาดกำหนด

วัตถุประสงค์ตามหลักการของวิชาการวิจัยประเมินผล สำหรับการวิจัยทางวิชาการไม่มีการกำหนด เป้าประสงค์และวัตถุประสงค์ของนโยบาย/แผนงาน/โครงการดังเช่นการวิจัยประเมินผล แต่นัก วิจัยทางวิชาการจะกำหนดสมมติฐานปฏิเสธ (Null Hypothesis) และสมมติฐานแย้ง (Alternative Hypothesis) ซึ่งสมมติฐานแย้งอาจเทียบเคียงได้กับวัตถุประสงค์ของนโยบาย/แผน งาน/โครงการในการวิจัยประเมินผล

ประการที่เจ็ด เกี่ยวกับบทบาทขัดแย้ง ความขัดแย้งระหว่างนักบริหาร นักปฏิบัติ กับนักวิจัยประเมินผลมักไม่ใช่สิ่งผิดปกติในการวิจัยประเมินผล ทั้งนี้เพราะนักบริหารและนัก ปฏิบัติอาจมีความเชื่อเป็นพื้นฐานอยู่ก่อนว่านโยบาย/แผนงาน/โครงการที่ตนได้ลงทุนลงแรงไปนั้น น่าจะมีคุณค่า มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพคุ้มค่าแก่การดำเนินการโดยไม่จำเป็นต้องให้บุคคล อื่นมาตรวจสอบหรือประเมินผลอีกแต่อย่างใด การดำเนินงานวิจัยประเมินผลจึงมักถูกมองโดยนัก บริหารและนักปฏิบัติบางคนด้วยความระแวงสงสัยว่านโยบาย/แผนงาน/โครงการอาจได้รับการ วิเคราะห์วิจารณ์ไปในทิศทางที่อาจก่อให้เกิดผลเสีย ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าผลการประเมินปรากฏในทิศ ททางที่ไม่พึงประสงค์ซึ่งหมายความว่านโยบาย/แผนงาน/โครงการดังกล่าวไม่บรรลุสัมฤทธิ์ตาม วัตถุประสงค์ที่วางไว้ นักบริหารและนักปฏิบัติในบางกรณีอาจตกอยู่ภายใต้สภาวะการณ์ของการถูก เพ่งเล็งจากผู้บังคับบัญชาและแม้แต่อาจอยู่ในสถานะที่เสี่ยงต่อการถูกโยกย้ายสับเปลี่ยนอันมีผล กระทบกระเทือนต่อความก้าวหน้าในงานอาชีพเพราะการเลิกล้มโครงการ ส่วนการวิจัยทางวิชา การมักไม่มีผลกระทบต่อบุคคลหรือองค์กรโดยตรง ปัญหาความขัดแย้งระหว่างนักวิจัยกับนัก บริหารและนักปฏิบัติจึงมักไม่ปรากฏขึ้น

ประการที่แปด เกี่ยวกับการตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัย นักวิจัยทางวิชาการนิยมตี พิมพ์เผยแพร่ผลงานการวิจัยอย่างกว้างขวาง ทั้งในลักษณะของหนังสือ และ/หรือบทความ ส่วนการวิจัยประเมินผลส่วนมากมักไม่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ เหตุผลประการหนึ่งอาจสืบเนื่องมา จากความประสงค์และความเชื่อของนักบริหารที่ถือว่า ข้อมูลและผลการประเมินเป็นการตอบคำ ถามที่นักบริหารต้องการทราบในลักษณะปกปิด จึงไม่นิยมที่จะเปิดเผยต่อสาธารณชน เหตุผลอีก ประการหนึ่งก็คือ การวิจัยประเมินผลบางครั้งมีเวลาและทรัพยากรจำกัด ทำให้นักวิจัยประเมินผล ย่อหย่อนต่อการวางแผนและการดำเนินงานวิจัยประเมินผลจนขาดความภาคภูมิใจในผลงานของ ตน ด้วยเหตุผลประการหลังนี้จึงอาจเป็นความจริงที่ว่า ไม่ใช่ผลงานการวิจัยประเมินผลทุกชิ้นที่มี คุณค่าพอเพียงที่จะตีพิมพ์ การวิจัยประเมินผลที่ได้กระทำอย่างรีบเร่งและด้อยมาตรฐาน อาจก่อให้เกิด

เกิดความคลาดเคลื่อนมากกว่าที่จะก่อให้เกิดคุณค่าทางการบริหารและการปฏิบัติ ดังคำกล่าวที่ว่า “ถ้าจะมีการวิจัยประเมินผลที่ผิดพลาด ผู้ไม่มีเสียอาจจะเป็นการดีกว่า” ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าขอบเขตของการวิจัยประเมินผลมีลักษณะแคบและเป็นรูปธรรมมากจนเกินไป ผลการประเมินก็อาจไม่สามารถกระจายได้เกินกว่าพื้นที่หรือประชากรของนโยบาย/แผนงาน/โครงการที่กำลังศึกษาอยู่เท่านั้น

ประการที่เก้า เกี่ยวกับภาพพจน์ของนักวิจัย การวิจัยประเมินผลมักถูกมองไปในลักษณะที่อยู่ “หางแถว” ของการวิจัยทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาเปรียบเทียบกับการวิจัยทางวิชาการ นักวิจัยประเมินผลมักถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเปรียบเสมือน “ค้างคาว” ในชุมชนนักวิชาการ ทั้งนี้เพราะตามธรรมชาติของนักวิจัยทางวิชาการ นักวิจัยประเมินผล ก็คือนักวิชาการผู้ลดตัวลงทำงานที่อาจก่อให้เกิดมลทินมัวหมองต่ออุดมการณ์ทางวิชาการ และต่อแวดวงทางวิชาการ ถ้าหากว่านักวิจัยประเมินผลดังกล่าวตกเป็นเครื่องมือของกลุ่มอิทธิพลผลประโยชน์ ในทางตรงกันข้าม นักวิจัยประเมินผลกลับมีความรู้สึกว่าการวิจัยประเมินผลนโยบาย/แผนงาน/โครงการเป็นงานที่ทำหาย และยากลำบากเมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยอื่นๆ เพราะนักวิจัยประเมินผลไม่มีอำนาจในการควบคุมการดำเนินงานตามนโยบาย/แผนงาน/โครงการสาธารณะที่จะต้องประเมินโดยตรง กล่าวคือ นักวิจัยประเมินผลมักโต้แย้งว่า การวิจัยที่อยู่ภายใต้ความควบคุมของนักวิจัยโดยตรงย่อมสามารถกระทำได้โดยไม่ยากลำบากนัก แต่การที่จะดำเนินงานวิจัยประเมินผลภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เป็นจริงภายใต้ นโยบาย/แผนงาน/โครงการย่อมกระทำได้ไม่ง่าย ทั้งนี้เพราะนักวิจัยประเมินผลนอกจากจะต้องมีความรู้ความเข้าใจ ทั้งในส่วนของเนื้อเรื่องกับสาระของนโยบาย/แผนงาน/โครงการ และระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์แล้ว นักวิจัยประเมินผลยังจะต้องมีทักษะ และความชำนาญในการปรับใช้หลักการวิจัยประเมินผลให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมที่เป็นจริงรวมทั้งมีความกล้าที่จะตัดสินใจโดยยึดภาวะวิสัยอีกด้วย อย่างไรก็ตาม ถ้าหากนักวิจัยประเมินผลจะยึดถือตามหลักวิชาการวิจัยประเมินผลอย่างเคร่งครัดโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมกับความเป็นไปได้แล้ว โอกาสที่การวิจัยประเมินผลจะประสบความสำเร็จในการดำเนินงานตามแผนการที่วางไว้ก็ย่อมมีน้อย นอกจากนี้ การวิจัยประเมินผลที่ขาดความยืดหยุ่นระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติก็อาจทำให้ไม่สามารถกระจายผลไปอย่างกว้างขวางได้ เพราะอาจขัดต่อสภาพความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ นักวิจัยประเมินผลจึงต้องมีความรอบรู้ในการรักษาคุณภาพระหว่างทฤษฎีและปฏิบัติ รวมทั้งมีความพร้อมที่จะชี้แจงผลการประเมินทั้งต่อนักวิชาการ นักบริหาร และนักปฏิบัติที่อาจเกิดความสงสัยหรือแคลงใจในภายหลังได้

แม้ว่าความแตกต่างระหว่างการวิจัยประเมินผลกับการวิจัยทางวิชาการที่ได้ยกมาเปรียบเทียบไว้นี้อาจจะทำให้เกิดการมองภาพของงานวิจัยประเมินผลไปในลักษณะที่เต็มไปด้วยขวากหนาม และอุปสรรคก็ตาม แต่งานวิจัยประเมินผลที่สำเร็จลุล่วงลงโดยมีคุณภาพได้มาตรฐานก็ย่อมเป็นรางวัลในตัวของตนเอง นอกจากนี้ สิ่งที่จัดได้ว่าเป็นรางวัลที่มีคุณค่ายิ่งทดแทนสำหรับความเหนื่อยยากของนักวิจัยประเมินผลก็ย่อมได้แก่โอกาสที่นักวิจัยประเมินผลได้เข้ามีส่วนร่วมในการนำองค์ความรู้ทางวิชาการเข้าผสมผสานกับประสบการณ์ในทางปฏิบัติในการพัฒนาสังคม อนึ่ง การวิจัยประเมินผลก็มิได้มีลักษณะแตกต่างจากการวิจัยทางวิชาการจนไม่มีจุดร่วม ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริงการวิจัยทั้งสองประเภทก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันอยู่หลายประการ กล่าวคือ

ประการแรก เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ว่าด้วยระเบียบวิธีวิจัยทางวิทยาศาสตร์สังคมและพฤติกรรม การวิจัยประเมินผลดังที่กล่าวมาแล้วได้ประยุกต์ใช้องค์ความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมและพฤติกรรมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการวิจัยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูล การสรุปรายงานการวิจัย รวมทั้งแบบฟอร์มการเขียนรายงานการวิจัย เป็นต้น นอกจากนี้การวิจัยประเมินผลยังคล้ายคลึงกับการวิจัยทางวิชาการในแง่ที่ว่า การดำเนินงานวิจัยทั้งสองประเภทต่างก็ไม่มีกระบวนการที่แน่นอนตายตัวในลักษณะสูตรสำเร็จสำหรับทุกสถานการณ์ กล่าวได้ว่า การวิจัยประเมินผลภายใต้แต่ละนโยบาย/แผนงาน/โครงการย่อมมีเอกลักษณ์เฉพาะ โดยพิจารณาจากปัจจัยต่าง ๆ ทั้งในและนอกส่วนของการดำเนินงานตามนโยบาย/แผนงาน/โครงการที่จะเอื้ออำนวยต่อการวางแผนและการดำเนินงานวิจัยประเมินผล ตัวอย่างเช่น ระดับความรู้ความสามารถของนักวิจัยประเมินผล ระยะเวลาที่กำหนดสำหรับงานวิจัยประเมินผล ทรัพยากรด้านต่างๆ เพื่อการวิจัยประเมินผล ความชัดเจนของเป้าหมายประสงค์และวัตถุประสงค์ที่จะต้องประเมินผลตลอดจนสถานะแวดล้อมของพื้นที่และประชากรทั้งกลุ่มที่เป็นเป้าหมายและที่ไม่ใช่เป้าหมาย เป็นต้น ในที่นี้ แม้คำว่าเวลา และทุนทรัพย์จะเป็นคำที่ค่อนข้างชินหูชินตาของนักวิจัยประเมินผลอยู่มาก แต่ก็มิได้หมายความว่าคำทั้งสองจะมีความสำคัญน้อยลง ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริง ทั้งเวลาและทุนทรัพย์ก็ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนหรือจำกัดขอบเขตของการวิจัยทั้งสองประเภทอยู่เสมอ

ประการที่สอง เกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่างตัวแปร จุดมุ่งหมายหลักประการหนึ่งของการวิจัยทางวิชาการก็เพื่อศึกษาค้นคว้าสำหรับแสวงหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์ ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่าการค้นคว้าหาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่างตัวแปรจัดเป็นหัวใจของงานวิจัยในทางวิทยาศาสตร์สาขาต่างๆ ในทำนองเดียวกัน การวิจัยประเมิณผลก็มีจุดมุ่งหมายสำคัญประการหนึ่งซึ่งมุ่งเน้นที่การศึกษาความสัมพันธ์เชิงสาเหตุและผลระหว่างนโยบาย / แผนงาน / โครงการกับผลลัพธ์และผลกระทบด้วยเช่นกัน ความพยายามนี้ปรากฏชัดเมื่อนักบริหารและนักปฏิบัติต่างพยายามบังคับค่าตัวแปรอิสระ โดยหวังว่าจะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงค่าของตัวแปรตามไปในทิศทางที่ได้พยากรณ์ไว้

ประการที่สาม เกี่ยวกับข้อผูกพันของนักวิจัย ไม่ว่าจะนักวิจัยทางวิชาการหรือนักวิจัยประเมิณผลต่างก็มีข้อผูกพันต่อองค์การที่สนับสนุนทุนเพื่อการวิจัย แม้ว่าเงื่อนไขของข้อผูกพันของทุนการวิจัยแต่ละประเภทจะแตกต่างกันในรายละเอียดก็ตาม นอกจากนี้นักวิจัยทั้งสองประเภทย่อมมีข้อผูกพันทางจริยธรรมของวิชาชีพที่จะต้องอุทิศกำลังกาย กำลังใจ และกำลังความคิดเพื่อการศึกษาค้นคว้าอย่างเป็นกลาง รวมตลอดถึงความผูกพันในการพัฒนาองค์ความรู้ในทางวิชาการของสาขาวิชาของตน ในหลักการ นักวิจัยประเมิณผลจึงควรมีบทบาทเปรียบเสมือนกรรมการผู้รักษากฎกติกาในสังคมเพื่อพิจารณาวินิจฉัยเกี่ยวกับความสำเร็จหรือความล้มเหลวของนโยบาย/แผนงาน/โครงการ และย่อมมิใช่เครื่องมือของกลุ่มอิทธิพลผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งที่จะใช้เพื่อแสวงหาประโยชน์เฉพาะกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงผลประโยชน์ของประชาชนทั่วไปในสังคมโดยส่วนรวมอย่างเป็นธรรม¹⁾

3. วัตถุประสงค์และความสำคัญของการติดตาม และการประเมินนโยบาย

1) เพื่อให้ทราบสถานภาพที่เป็นจริงของนโยบาย รวมทั้งแผนและโครงการนโยบายดังกล่าวในด้านปัจจัยนำเข้า (Inputs) ในกระบวนการของนโยบาย กระบวนการปฏิบัติตามนโยบาย เพื่อที่จะได้นำเอาผลการติดตามและการประเมินมาปรับปรุงการดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการอย่างมีประสิทธิภาพ

2) เพื่อที่จะได้ทราบว่าผลผลิตของสินค้าและบริการตามนโยบายนั้นมีความเพียงพอ ความเสมอภาคและเป็นธรรมหรือไม่ เพื่อที่จะได้ปรับปรุงนโยบาย และการนำนโยบายไปปฏิบัติให้ได้ผลตามที่มุ่งหวังไว้

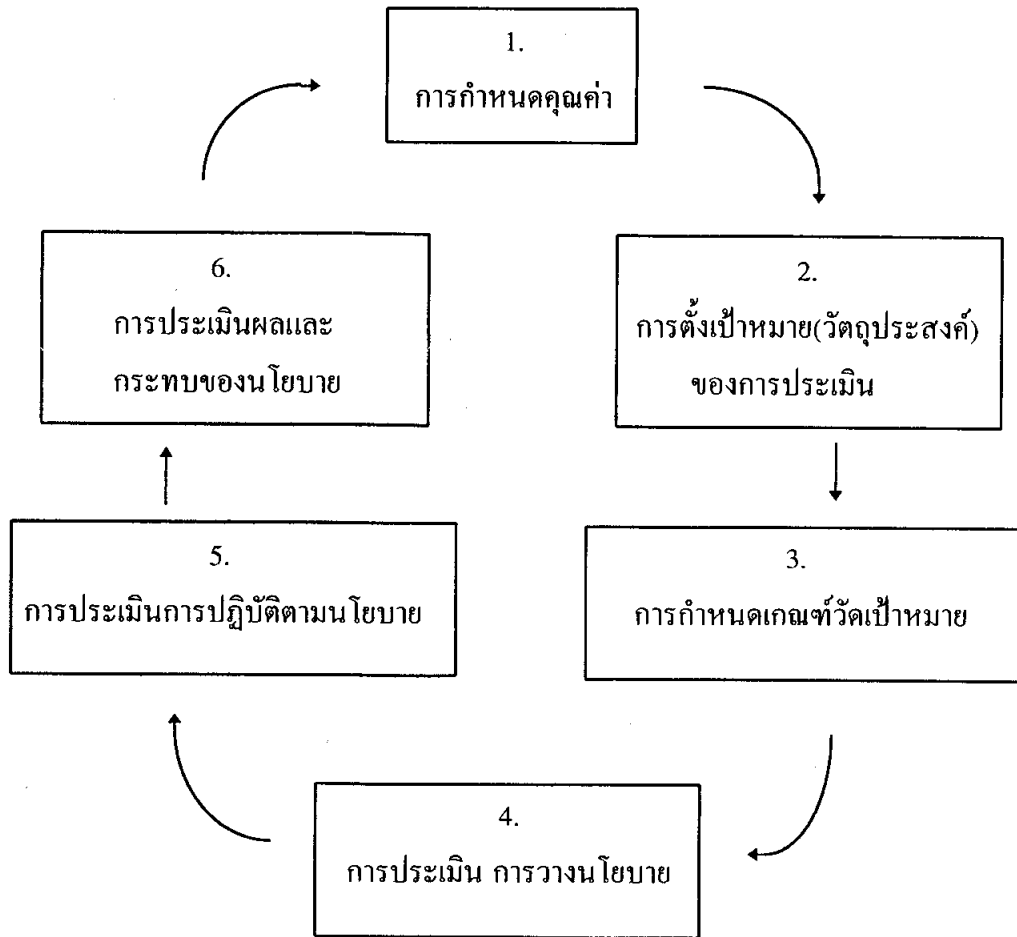
- 3) เพื่อที่จะได้นำเอาผลการติดตาม และประเมินนโยบายมาใช้ในการให้ความดีความชอบกระตุ้นแรงเร้าให้บุคลากรฝ่ายต่างๆ ปรับปรุงการดำเนินงานให้ได้ผลตามเกณฑ์ที่ต้องการ
- 4) เพื่อที่จะได้นำเอาผลของการติดตาม และประเมินนโยบายไปปรับปรุงพัฒนาหรือยุตินโยบายต่อไป

4. ขั้นตอนหรือวงจรในการประเมินนโยบาย

มีนักวิชาการได้เสนอขั้นตอนหรือกระบวนการหรือวงจรของการประเมินนโยบายไว้ ดังนี้
ในปี ค.ศ. 1955 สมาคมสาธารณสุขอเมริกัน (American Public Health Association)²⁾
ได้แบ่งขั้นตอนการประเมินผลออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) การกำหนดวัตถุประสงค์ของนโยบาย แผน และ โครงการ
- 2) การระบุเกณฑ์มาตรฐานสำหรับเปรียบเทียบเพื่อวัดความสำเร็จของนโยบาย แผน และโครงการ
- 3) การพัฒนาและอธิบายถึงลักษณะของความสำเร็จ
- 4) การเสนอแนะสำหรับนโยบาย แผนงาน และโครงการต่อไป

เอ็ดวาร์ด ซัคแมน (Edward A. Suchman)³⁾ ได้เสนอขั้นตอนของการประเมินในลักษณะมีเป็นวงจรของการประเมินผลในปี 1967 ดังภาพที่ 2-1

ภาพที่ 2-1 วงจรของการประเมินนโยบาย

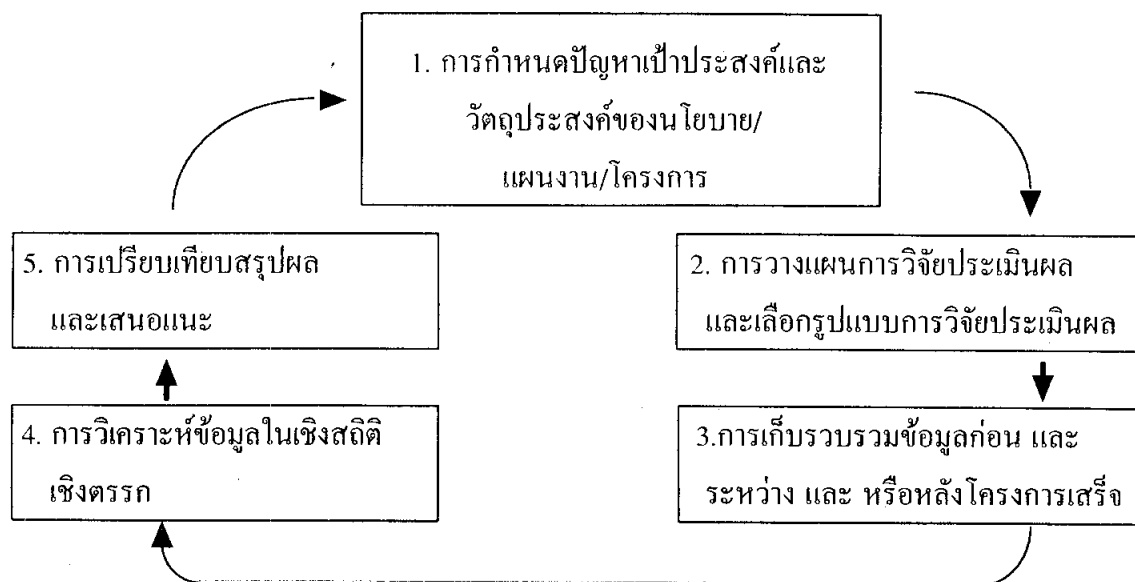
ส่วน ไวส์ (C. A. Weiss)⁴⁾ ได้เสนอกระบวนการวิจัยประเมินผลไว้ 4 ขั้นตอน ในปี ค.ศ. 1972 คือ

1. การกำหนดเป้าประสงค์ของนโยบาย แผนงาน และโครงการ
2. การแปลงเป้าประสงค์ให้เป็นวัตถุประสงค์ โดยมีดัชนีที่สามารถวัดความสำเร็จได้
3. การเก็บรวบรวมข้อมูลตามดัชนีที่กำหนดจากบุคคลผู้อยู่ภายใต้้นโยบาย แผนงาน และโครงการจากบุคคลที่เป็นกลุ่มควบคุม
4. เปรียบเทียบข้อมูลจากโลกของความเป็นจริง กับเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ตามดัชนีข้างต้น

สำหรับ เดวิด แนชเมียมัส (David Nachmias)⁵⁾ ได้เสนอในปี ค.ศ. 1979 ว่ากระบวนการวิจัยประเมินผลแบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอน คือ

1. การกำหนดเป้าประสงค์และวัตถุประสงค์ของนโยบาย แผน หรือโครงการ
2. เป็นการสร้างแบบผลกระทบเชิงสาเหตุ และผล
3. การพัฒนารูปแบบการวิจัยประเมินผลที่เหมาะสม
4. ทำการวัดและกำหนดมาตรฐานในการวัด
5. การเก็บรวบรวมข้อมูลและแปลความหมาย

ส่วน ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์⁶⁾ ได้เสนอในปี 2529 ว่ากระบวนการวิจัยประเมินผล ออกเป็น 6 ขั้นตอน ดังภาพที่ 2-2

ภาพที่ 2-2 แสดงวงจรของกระบวนการวิจัยประเมินผล

สำหรับ ผู้เขียน ขอเสนอวงจรของกระบวนการประเมินผล ซึ่งพัฒนามาจากกระบวนการของนักวิชาการข้างต้น ผสมกับกระบวนการวิจัยทางสังคมศาสตร์ ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกำหนดหรือวิเคราะห์ปัญหา เป้าประสงค์ วัตถุประสงค์ และเป้าหมายของนโยบาย แผนงาน และ โครงการ

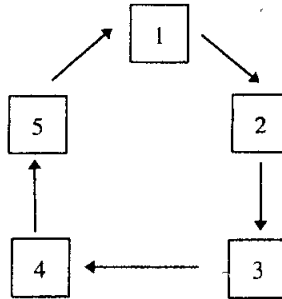
ขั้นที่ 2 การวางแผนการประเมินผล และการเลือกแนวทางและเทคนิคการประเมินผล

ขั้นที่ 3 เก็บรวบรวมข้อมูล ก่อน ระหว่าง และหลัง การดำเนินการตามนโยบาย และหรือแผน และหรือโครงการ

ขั้นที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงคุณลักษณะ (คุณภาพ) และหรือเชิงปริมาณ

ขั้นที่ 5 การแปลความหมาย และนำเสนอผลการประเมินผล

ขั้นตอนทั้งหมดเป็นวงจรหรือวัฏจักร ดังภาพที่ 2-3

ภาพที่ 2-3 แสดงวงจรของการประเมินผล

5. การกำหนดหรือวิเคราะห์ปัญหา เป้าประสงค์ วัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ของนโยบายและหรือแผนและหรือโครงการ

ผู้ประเมินจะต้องนำเอาปัญหา เป้าประสงค์ (Goals) วัตถุประสงค์ (Purposes) หรือเป้าหมาย (Target) ของนโยบาย และหรือ แผน และหรือโครงการมาศึกษาและวิเคราะห์ ให้ ประสานสัมพันธ์กันและให้เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น

5.1 ปัญหา (Problems) นี้หมายถึง “ความต้องการของมนุษย์ ความขาดแคลน หรือ ความไม่พึงพอใจ ที่กำหนดด้วยตนเองหรือกำหนดโดยบุคคลอื่นซึ่งต้องแสวงหาทางบรรเทา”⁷⁾ และปัญหานี้ หมายถึงปัญหาสาธารณะ (Public Problems) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ ในสังคมไม่ใช่ในลักษณะเจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

ปัญหาสาธารณะนั้น มิได้เกิดขึ้นมาเป็นเอกเทศเป็นอิสระจากปัญหาอื่น แต่มีความสัมพันธ์กับปัญหาอื่นๆ การแก้ปัญหา บางสาเหตุสามารถแก้ไขได้ในระยะสั้นและบางสาเหตุ จะสามารถแก้ปัญหาได้ต้องใช้เวลาปานกลาง บางอย่างจะต้องใช้การแก้ปัญหาระยะยาว ตัวอย่าง เช่น ปัญหาอากาศเป็นพิษ ฝุ่นและควันในกรุงเทพมหานคร และเมืองขนาดใหญ่ของไทย

ปัญหา	สาเหตุปัญหา	วิธีการแก้ปัญหา
1. อากาศเป็นพิษจาก -คาร์บอนมอนอกไซด์ -กรดกำมะถัน	รถยนต์ที่ใช้ น้ำมันเบนซินมี มากและรถติด รถยนต์ที่ใช้ น้ำมันดีเซล	1. ใช้ระบบขนส่งมวลชนขนาดใหญ่ เช่น รถไฟฟ้าใต้ดิน (ระยะยาว) 2. หามาตรการลดการใช้รถยนต์ (ระยะยาว)
2. ควันดำ	1. รถยนต์ที่ใช้ น้ำมันดีเซล	1. ลดการใช้รถยนต์ที่ใช้ น้ำมันดีเซล (ระยะยาว) 2. จับแล้วปรับรถยนต์ที่มีควันดำเกินมาตรฐาน (ระยะสั้น) 3. ให้รถเมล์ใช้เครื่องยนต์ที่ใช้แก๊ส (ระยะปานกลาง)
3. ผู้คน เศษวัสดุรถบรรทุก	2. รถจักรยานยนต์เครื่องยนต์ 2 จังหวะ	1. ลดการใช้รถจักรยานยนต์ที่ใช้เครื่องยนต์ 2 จังหวะ (ระยะปานกลาง) 2. ยกเลิกการใช้รถจักรยานยนต์ 2 จังหวะ (ระยะยาว)
4. ผู้คน จากอาคารที่กำลังก่อสร้าง		1. จับและปรับผู้ทำเศษวัสดุตกหล่น (ระยะสั้น) 2. ให้ล้างล้อรถและหาผ้าคลุมรถบรรทุก (ระยะสั้น)
5. ผู้คน จากถนน		1. ให้ผู้รับเหมาก่อสร้างใช้ผ้าใบคลุมวัสดุก่อสร้าง (ระยะสั้น) 1. ให้เจ้าหน้าที่หมั่นกวาดและล้างถนน (ระยะสั้น)

หมายเหตุ ระยะเวลาที่ใช้จำนวนปีเป็นเกณฑ์ในการกำหนด เช่น

ระยะเวลาอันสั้น = 1 - 2 ปี
 ระยะเวลาปานกลาง = 3 - 4 ปี
 ระยะยาว = ตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป

สรุปว่า ปัญหาหมายถึง ปัญหาสาธารณะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความไม่สมดุล มีความต้องการที่จะแก้ปัญหาให้หมดไป หรือมีผลกระทบเบาบางลง ปัญหานั้นเกี่ยวข้องกับสาเหตุของปัญหาหลายสาเหตุ ปัญหาบางอย่างแก้ไขได้ในระยะเวลาอันสั้น บางอย่างแก้ไขได้ในระยะเวลาปานกลาง บางอย่างต้องใช้เวลานาน

5.2 เป้าประสงค์ (Goals)

ซัชแมน (Suchman)⁸⁾ ได้กำหนดเป้าประสงค์ไว้ 3 ระดับ คือ เป้าประสงค์ระดับต้น (Immediate Goals) เป้าประสงค์ระดับกลาง (Intermediate Goal) และเป้าประสงค์ระดับสุดยอด (Ultimate Goal) เป้าประสงค์ทั้ง 3 ระดับมีความสัมพันธ์กันดังนี้ ตารางที่ 2-1 ตัวอย่างแสดงความเชื่อมโยงระหว่างเป้าประสงค์ระดับต่าง ๆ⁹⁾

ระดับของเป้าประสงค์	ตัวอย่างที่ 1	ตัวอย่างที่ 2
เป้าประสงค์ระดับต้น	การฉีดวัคซีนป้องกันโรค	การจัดตั้งตำรวจสายตรวจ
เป้าประสงค์ระดับกลาง	การลดปริมาณการเจ็บป่วย	การลดปริมาณอาชญากรรม
เป้าประสงค์ระดับสุดยอด	การเพิ่มคุณภาพชีวิต	การรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม

ตารางที่ 2-2 ตัวอย่างแสดงความเชื่อมโยงระหว่างเป้าประสงค์ระดับต่าง ๆ

ระดับของเป้าประสงค์	ตัวอย่าง
เป้าประสงค์ระดับต้น	การสร้างถนนในชนบทของตำบล ก.
เป้าประสงค์ระดับกลาง	ประชาชนในชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้น
เป้าประสงค์ระดับสุดยอด	ความอยู่ดีกินดี

ระดับของเป้าประสงค์	ตัวอย่าง
เป้าประสงค์ระดับต้น	การฝึกอบรมการใช้คอมพิวเตอร์
เป้าประสงค์ระดับกลาง	การเพิ่มความสามารถในการทำงาน
เป้าประสงค์ระดับสุดยอด	หน่วยงานมีประประสิทธิผลและประสิทธิภาพสูงขึ้น

5.3 วัตถุประสงค์ (Purpose)

วัตถุประสงค์จะแตกต่างจากเป้าประสงค์ตรงที่จะมีความชัดเจน เจาะจง และวัดได้ ดังนั้นจะต้องแปลงเป้าประสงค์ให้เป็น วัตถุประสงค์ที่สามารถวัดได้ด้วยวิธีการทางประจักษ์นิยม (Empiricism)

ตัวอย่างเช่น

เป้าประสงค์ระดับกลาง	วัตถุประสงค์
การลดปริมาณอาชญากรรม	1. เพื่อลดปริมาณอาชญากรรมประเภทความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ ในปี 2539 ให้ลดลงร้อยละ 10 จากปี 2538 คือจาก 200 รายต่อปี เหลือเพียง 180 รายต่อปี 2. เพื่อลดปริมาณอาชญากรรมอื่น ๆ นอกจากความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ในปี 2539 ให้ลดลงร้อยละ 5 จากปี 2538

เป้าประสงค์ระดับกลาง	วัตถุประสงค์
ประชาชนในชนบทมีรายได้เพิ่มขึ้น	ประชาชนในชนบทของตำบล ก. มีรายได้เพิ่มขึ้นจากเดิมอีก 5% จากเดิมมีรายได้เฉลี่ยปีละ 24,000 บาท ต่อคน เป็น 25,200 บาท ต่อคน

สำหรับในบางคำเราอาจจะให้ความหมายของจุดมุ่งหมาย (Objective) วัตถุประสงค์ (Purpose) ไว้ต่างหากที่ ซซแมน ได้กำหนดไว้ข้างต้น กล่าวคือ จุดมุ่งหมาย (Objective) จะมี 3 ระดับคือ จุดมุ่งหมายขั้นต้น (Immediate Objective) จุดมุ่งหมายระดับกลาง (Intermediate Objective) และจุดมุ่งหมายระดับสุดยอด (Ultimate Objective) ลักษณะของจุดมุ่งหมาย 3 ระดับ จะเหมือนดังที่ยกตัวอย่างมาแล้วในเรื่องเป้าประสงค์ (Goal) ส่วนวัตถุประสงค์ (Purpose) นั้นจะเป็นคำที่แทนกันได้กับจุดมุ่งหมาย

ส่วนเป้าหมาย (Target) จะมีลักษณะเป็นรูปธรรม สามารถวัดได้สังเกตได้ ดังนั้นจะต้องแปลงจุดมุ่งหมายทั้ง 3 ระดับออกมาเป็นเป้าหมาย (Target) ที่สามารถวัดได้สังเกตได้

ในขั้นที่ 1 ได้เขียนไว้ว่าเป็น “การกำหนด หรือวิเคราะห์” ปัญหาจุดมุ่งหมายเป้าประสงค์ และวัตถุประสงค์นั้นหมายความว่า ถ้านโยบาย แผน และโครงการ มีการกำหนดไว้แล้วก็นำมาวิเคราะห์ได้เลย แต่ถ้าหากว่ามีการวางแผนการประเมินผล พร้อมกับการกำหนดนโยบาย หรือวางแผนหรือโครงการ ผู้วางก็จะกำหนดปัญหา จุดมุ่งหมายเป้าประสงค์ และอื่นๆ พร้อมกันไปเลย

6. เกณฑ์ (Criteria) ในการประเมิน

เกณฑ์ในการประเมินผลอาจแบ่งได้เป็น 6 เกณฑ์ คือประสิทธิผล (Effectiveness) ประสิทธิภาพ (Efficiency) ความเพียงพอ (Adequacy) ความเป็นธรรม (Equity) การตอบสนองความต้องการ (Responsiveness) และความเหมาะสม (Appropriate)¹⁰⁾ แต่ละเกณฑ์ มีแนวความคิดในการประเมินโดยสังเขปดังนี้

ประสิทธิผล (Effectiveness) เป็นการพิจารณาว่าผลของนโยบายนั้นสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ ตามที่กำหนดไว้เพียงใด ซึ่งนิยามที่จะวัดออกมาเป็นหน่วยของสินค้าและบริการ โดยตีค่าที่จะวัดออกมาเป็นหน่วยของสินค้าและบริการ โดยตีค่าออกมาเป็นตัวเงิน ตัวอย่างเช่น ถ้าโรงไฟฟ้าจากพลังนิวเคลียร์ให้ผลผลิตที่มากกว่าโรงไฟฟ้าจากแสงอาทิตย์ ก็โดยตีค่าออกมาเป็นตัวเงิน ซึ่งหมายความว่า โรงไฟฟ้าพลังนิวเคลียร์ให้ประสิทธิผลที่สูงกว่าโรงไฟฟ้าจากพลังแสงอาทิตย์

หรือจากตัวอย่างที่แล้ว

เป้าประสงค์ระดับต้น	การจัดตั้งสายตรวจตำรวจ
เป้าประสงค์ระดับกลาง	การลดปริมาณอาชญากรรม

เป้าประสงค์ระดับสุดยอด การรักษาความสงบเรียบร้อยในสังคม
จุดประสงค์ เพื่อลดอาชญากรรมประเภทความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ในปี 2539
ให้ลดร้อยละ 10 จากปี 2538 คือ ลดจาก 200 รายต่อปีเหลือ
เพียง 180 รายต่อปี

จากจุดประสงค์ข้างต้น ถ้าสิ้นปี 2539 คดีเกี่ยวกับอาชญากรรมประเภทความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ลดเหลือ 180 รายต่อปีก็ถือว่านโยบายการจัดตั้งตำรวจสายตรวจนั้นมีประสิทธิผลตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

อนันต์ เกตุวงศ์ ได้เสนอการวัดประสิทธิผล 3 วิธี คือ ¹¹⁾

วิธีที่ 1 วัดจากผลลัพธ์เปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์

$$\text{ประสิทธิผล} = \frac{\text{ผลลัพธ์เบื้องต้น}}{\text{วัตถุประสงค์}} \quad \text{หรือ} \quad \frac{\text{output}}{\text{objective}}$$

เช่น วัตถุประสงค์ของกองขายนายรถยนต์เดือนหนึ่งจะทำให้ได้ 800 คัน เมื่อดำเนินการไปหนึ่งเดือนแล้วประเมินผลดูปรากฏว่าขายได้เพียง 700 คน ประสิทธิผล = $\frac{700}{800} = 0.87$ หรือ 87 เปอร์เซ็นต์

หรือโครงการเผยแพร่ความรู้ในการป้องกันโรคเอดส์ให้ประชาชนในเขตอำเภอลับแลได้รู้ โดยมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายว่าประชาชนจะมีความรู้ 90 เปอร์เซ็นต์ ใช้เวลาดำเนินการอยู่ 6 เดือน เมื่อประเมินผลปรากฏว่าประชาชนมีความรู้ตามโครงการเพียง 60 เปอร์เซ็นต์

$$\text{ประสิทธิผล} = \frac{60}{90} = 0.66 \text{ หรือ } 66 \text{ เปอร์เซ็นต์}$$

การวัดผลดังกล่าวมานี้กระทำเฉพาะภายหลังการดำเนินการตามโครงการแล้วเท่านั้น ไม่ได้มีการวัดความรู้ในเรื่องเดียวกันนี้กับกลุ่มเป้าหมายและกลุ่มควบคุมก่อนการนำโครงการไปดำเนินการแต่อย่างใด ถ้าหากจะให้ได้ผลการวัดที่ชัดเจนหรือถูกต้องมากกว่านี้ ควรจะทำการวัดทั้งก่อนและหลังการนำโครงการไปดำเนินการ เช่น การวัดกลุ่มเป้าหมายที่นำโครงการไปดำเนินการ ก่อนเริ่มโครงการวัดได้ว่าประชาชนมีความรู้อยู่ 15 เปอร์เซ็นต์ หลังจากการดำเนินการตาม

โครงการแล้ววัดได้ 90 เปอร์เซ็นต์ ประชาชนมีความรู้ได้จากโครงการจริง $90 - 15 = 75$ เปอร์เซ็นต์ ส่วนกลุ่มควบคุม (อำเภอตรอน) สมมติว่าวัดก่อนได้ 20 เปอร์เซ็นต์ และวัดหลัง 6 เดือนแล้วได้ 30 เปอร์เซ็นต์ จะเห็นว่าในช่วงเวลา 6 เดือนนั้น ประชาชนมีความรู้เรื่องเอดส์เพิ่มขึ้น หรือได้จากสื่อต่างๆ $30 - 20 = 10$ เปอร์เซ็นต์

ดังนั้นหากจะรู้ว่าโครงการให้ความรู้เรื่องเอดส์ที่ไปดำเนินการในอำเภอลับแลซึ่งผ่านไป 6 เดือนสิ้นสุดโครงการแล้วนั้น ประชาชนกลุ่มเป้าหมายจะได้ความรู้จากโครงการอย่างแท้จริงก็คือการนำเอาผลที่วัดได้ลบออกโดยความรู้ที่ประชาชนในกลุ่มควบคุม (อำเภอตรอน) คือ $75 - 10 = 65$ เปอร์เซ็นต์เป็นคำตอบที่แท้จริงของโครงการ ทั้งนี้เพราะถ้าถ้าไม่มีโครงการไปดำเนินการในอำเภอลับแลในช่วงเวลา 6 เดือนนั้น ประชาชนย่อมมีความรู้เรื่องเดียวกันเพิ่มขึ้น 10 เปอร์เซ็นต์เช่นเดียวกับอำเภอตรอน

วิธีที่ 2 จากการใช้ทรัพยากรของโครงการและการกระทำกิจกรรมต่างๆ ตามโครงการได้มากน้อยเพียงใดได้อีกด้วย คือ

การวัดประสิทธิผลของการใช้ทรัพยากร โดยถือว่า ถ้ามีการใช้ทรัพยากรที่กำหนดไว้ในโครงการมากเท่าใด ย่อมมีประสิทธิผลมากเท่านั้น และประสิทธิผลสูงสุดจะมีค่าเป็น 1 หรือ 100 เปอร์เซ็นต์ เช่น

โครงการกำหนดไว้ว่าจะใช้ทรัพยากรทั้งหมดคิดเป็นเงิน 6,000 บาท เมื่อดำเนินการตามโครงการเสร็จสิ้นลงแล้วปรากฏว่าได้มีการใช้ทรัพยากรไปจริงทั้งหมดคิดเป็นเงิน 5,000 บาท

$$\begin{aligned} \text{สูตร ประสิทธิภาพ} &= \frac{\text{ทรัพยากรที่ใช้ไปจริง (Cost)}}{\text{ทรัพยากรที่กำหนดไว้ในโครงการ (Planned Inputs)}} \\ &= \frac{5000}{6000} = 0.83 \text{ หรือ } 83 \text{ เปอร์เซ็นต์} \end{aligned}$$

ประสิทธิผลของการใช้ทรัพยากร คือ 83 เปอร์เซ็นต์ ทั้งนี้ตามปรัชญาของการวางแผนถือว่าผู้กำหนดโครงการหรือผู้วางแผนได้คำนวณไว้แล้วว่าโครงการนี้จะได้ผลงานเท่าใด จะใช้ทรัพยากรทั้งหมดเท่าใด และจะทำกิจกรรมอะไรบ้าง ใช้เวลาทั้งสิ้นนานเท่าใดอย่างมีเหตุมีผล

ดังนั้นการปฏิบัติตามโครงการจึงเป็นการพิสูจน์สมมติฐาน ผู้นำโครงการไปดำเนินการจึงเป็นผู้ทำการพิสูจน์และการพิสูจน์ก็คือพยายามทำตามโครงการทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ เพื่อจะได้ทราบว่า การกำหนดโครงการไว้เช่นนั้น มีความถูกต้องหรือบกพร่องอะไรบ้าง เช่นกัน การวัดประสิทธิผล อีกอย่างก็คือ การวัดจากการกระทำกิจกรรม

วิธีที่ 3 วัดจากการทำกิจกรรม

$$\text{สูตร ประสิทธิภาพ} = \frac{\text{การกระทำกิจกรรมที่เกิดขึ้นจริง (Actual Activities)}}{\text{กิจกรรมที่ต้องกระทำของโครงการ (Planned Activities)}}$$

สมมติว่า โครงการหนึ่งกำหนดไว้ว่าจะต้องการทำกิจกรรมต่างๆ 300 กิจกรรม เมื่อนำโครงการไปปฏิบัติแล้วทำได้จริง 280 กิจกรรม

$$\text{ประสิทธิภาพ} = \frac{280}{300} = 0.93 \text{ หรือ } 93 \text{ เปอร์เซ็นต์}$$

ประสิทธิภาพของการกระทำกิจกรรมได้ 93 เปอร์เซ็นต์ หรือสามารถกระทำกิจกรรมได้เพียง 93 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งเป็นการวัดความสามารถเหมือนกับการทำข้อสอบ 100 ข้อใน 30 นาที หรือรถไฟจะต้องแล่นไปถึงสถานีปลายทางซึ่งมีทั้งหมด 80 แห่งภายในเวลา 6 ชั่วโมง เป็นต้น

ดังนั้น การประเมินประสิทธิภาพของโครงการจะใช้วิธีการต่างๆ ดังกล่าวทั้ง 3 วิธี หรือจะใช้วิธีหนึ่งวิธีใดขึ้นอยู่กับความต้องการหรือเหตุผลของเจ้าของโครงการ แต่ส่วนใหญ่จะวัดประสิทธิภาพเบื้องต้นของโครงการเท่านั้น

ประสิทธิภาพ (Efficiency) มีความหมายคล้ายกับ **การประหยัด (Economy)** เป็นการเปรียบเทียบระหว่างประสิทธิภาพ กับค่าใช้จ่าย (Cost) ในทางเทคนิคมักจะวัดออกมาเปรียบเทียบใน ค่าใช้จ่ายต่อหน่วย ตัวอย่างเช่น การเปรียบเทียบประสิทธิภาพของโรงงานผลิตไฟฟ้าแบบนิวเคลียร์กับโรงงานแบบใช้น้ำ ก็สามารเปรียบเทียบประสิทธิภาพของการผลิตต่อหน่วยได้ว่าแบบใดมีค่าใช้จ่ายต่อหน่วยต่ำกว่ากัน

การจัดประสิทธิภาพสามารถใช้การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายและผลตอบแทน (Cost - Benefit Analysis = C/B) หรืออาจจะเรียกในทางกลับกันว่า การวิเคราะห์ผลตอบแทน ค่าใช้จ่าย (Benefit - Cost Analysis = B/C) ในการสรุปผลก็ได้¹²⁾

สมมติให้ NB = ผลตอบแทนสุทธิ (Net Benefit)
 B = ผลตอบแทน (Benefit)
 C = ค่าใช้จ่าย (Cost)

สมมติว่า โครงการหนึ่งให้ผลตอบแทนเท่ากับ 5 ล้านบาท สิ้นเปลืองค่าใช้จ่าย (Cost) ไป 4 ล้านบาท

$$NB = B - C = 1 \text{ ล้านบาท}$$

และ

$$B/C = 5/4 = 1.25$$

ผลตอบแทนและค่าใช้จ่ายที่นำมาคิดมีอยู่ 2 ประเภทคือ

1. ผลประโยชน์หรือค่าใช้จ่ายโดยตรง เป็นผลประโยชน์หรือค่าใช้จ่ายที่เกิดจากนโยบายนั้นโดยตรง

2. ผลประโยชน์หรือค่าใช้จ่ายทางอ้อมเป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นนอกนโยบายนั้น อาจจะเป็นผลประโยชน์หรือค่าใช้จ่ายที่วัดได้แน่ชัด หรืออาจจะวัดไม่ได้แน่ชัดก็ได้ ตัวอย่างเช่น การเปิดสอนปริญญาโทของมหาวิทยาลัยรามคำแหงที่สาขาวิทยบริการมีผลประโยชน์ทางอ้อมที่เกิดขึ้นคือทำให้นักศึกษาระดับปริญญาตรีที่สาขาวิทยบริการมีจำนวนมากขึ้นกว่าการไม่มีการเปิดสอนปริญญาโท ทั้งนี้เพราะว่าในแง่จิตวิทยาว่าถ้าตนเองเรียนจบแล้ว ก็อาจจะมาเรียนต่อปริญญาโทที่ศูนย์วิทยบริการ และทำให้นักศึกษาปริญญาตรีมีเกียรติและศักดิ์ศรีเพิ่มขึ้นกว่ามีเฉพาะนักศึกษาปริญญาตรีอย่างเดียว

อนันต์ เกตุวงศ์ ได้ให้ความหมายของประสิทธิภาพ (Efficiency) ว่าหมายถึง ค่าใช้จ่ายต่อหน่วยของผลผลิต ผลงานหรือผลลัพธ์เบื้องต้นของการปฏิบัติงานตามโครงการ (Unit / Cost) โดยการเปรียบเทียบกับโครงการลักษณะเดียวกันของหน่วยงานอื่น หรือหน่วยงานเดียวกันแต่กระทำต่างเวลากัน ดังนั้นถ้าโครงการใดมีค่าใช้จ่ายต่อหน่วยของผลผลิตต่ำกว่าย่อมถือว่ามีประสิทธิภาพมากกว่า โดยถือว่าคุณภาพของผลผลิตและช่วงเวลาของการผลิตอยู่ในลักษณะเท่า

เทียบกัน สมมติว่าค่าใช้จ่ายในการผลิตบัณฑิตทางรัฐศาสตร์ของธรรมศาสตร์ต่ำกว่าของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ย่อมถือว่าธรรมศาสตร์มีประสิทธิภาพในการผลิตมากกว่า โดยคำนวณได้จากสูตรต่อไปนี้

$$\text{สูตร ประสิทธิภาพ} = \frac{\text{ทรัพยากรที่ใช้ (Cost)}}{\text{ผลผลิตเบื้องต้น (Output)}}$$

สมมติว่า คณะรัฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์ เสียค่าใช้จ่ายในการผลิตบัณฑิตชั้นปริญญาตรีทั้งหมด 45 ล้านบาท ผลิตบัณฑิตได้ 800 คน ในช่วงเวลาเดียวกัน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เสียค่าใช้จ่ายทั้งสิ้น 60 ล้านบาท ผลิตบัณฑิตได้ 900 คน ถ้าอยากรู้ว่าโครงการของมหาวิทยาลัยไหนมีประสิทธิภาพมากกว่าสามารถคำนวณตามสูตรได้ดังนี้

$$\begin{aligned} \text{ประสิทธิภาพของ มธ.} &= \frac{45,000,000}{800} \\ &= 56,250 \text{ บาท /ต่อคน} \\ \text{ประสิทธิภาพของจุฬาฯ} &= \frac{60,000,000}{600} \\ &= 66,666.66 \text{ บาท /ต่อคน} \end{aligned}$$

ผลปรากฏว่า ธรรมศาสตร์เสียค่าใช้จ่าย 56,250 บาท ต่อการผลิตบัณฑิตหนึ่งคน ส่วนจุฬาฯเสียค่าใช้จ่าย 66,666.66 บาทต่อการผลิตบัณฑิตหนึ่งคน ดังนั้นจึงบอกได้ว่าธรรมศาสตร์มีประสิทธิภาพมากกว่า ซึ่งใช้เวลาในการผลิตเท่ากัน โดยถือว่าคุณภาพของบัณฑิตมีมาตรฐานเท่าเทียมกัน หรือเป็นตัวแปรที่คุมไว้

นอกจากนี้อาจเปรียบเทียบในลักษณะอื่นๆ ได้เช่น

จำนวนคนตาย / จำนวนแพทย์ ของแต่ละประเทศ

จำนวนผู้ได้บังคับบัญชา / ผู้บังคับบัญชา ของมหาวิทยาลัยของรัฐกับเอกชน

จำนวนกิโลเมตร / จำนวนน้ำมันเป็นลิตร ของรถยนต์ต่างยี่ห้อ

อัตราการลดมลภาวะ / เงินที่ใช้ ในพื้นที่ต่างๆ

จำนวนครั้งของการเกิดอุบัติเหตุทางรถยนต์ / จำนวนตำรวจ เป็นต้น

นอกจากนี้ การวัดประสิทธิภาพอาจพิจารณาหรือวัดได้จากการเปรียบเทียบกิจกรรมที่กระทำจริงกับทรัพยากรที่ใช้ไปจริง ตามสูตรต่อไปนี้

$$\begin{aligned} \text{ประสิทธิภาพ} &= \frac{\text{ทรัพยากรที่ใช้ไปจริง (Cost)}}{\text{กิจกรรมที่ได้กระทำจริง (Actual Activities)}} \\ \text{สมมติว่ากิจกรรมที่ได้ทำไปจริงเมื่อสิ้นสุดโครงการ} &= 80 \text{ กิจกรรม} \\ \text{ทรัพยากรที่ใช้ไปจริง} &= 33,000 \text{ บาท} \\ &= \frac{33,000}{80} \\ &= 412.5 \text{ บาท / กิจกรรม} \end{aligned}$$

หรือ ค่าใช้จ่ายต่อกิจกรรม = 412.5 บาท ถ้าค่าใช้จ่ายต่ำสุด ถือว่ามีประสิทธิภาพสูงสุด เปรียบเทียบระหว่างโครงการลักษณะที่เหมือนกัน

ประสิทธิภาพอีกลักษณะหนึ่งสามารถพิจารณาหรือวัดได้จากการเปรียบเทียบระหว่างผลผลิต กับกิจกรรมที่ทำจริง คืองานสอนของอาจารย์ 50 คน สมมติว่าผลผลิตของโครงการเท่ากับ 900 คน และกิจกรรมที่ทำจริงให้เท่ากับอาจารย์ 50 คน

$$\begin{aligned} \text{สูตร ประสิทธิภาพ} &= \frac{\text{ผลผลิต (Output)}}{\text{กิจกรรมที่ทำจริง (Actual Activities)}} \\ &= \frac{900}{50} \\ &= 18 \end{aligned}$$

อาจารย์ 1 คน สามารถสอนและผลิตบัณฑิตได้ 18 คน ถ้าอาจารย์ 1 คน สอนและผลิตบัณฑิตได้มากกว่าย่อมมีประสิทธิภาพสูงกว่า

หรือกิจกรรมรักษาคนไข้ หมอคนหนึ่งรักษาได้ 10 คน อีกคนหนึ่งรักษาได้ 15 คน ในเวลาเท่ากัน หมอคนหลังย่อมมีประสิทธิภาพมากกว่า เป็นต้น

สำหรับการวัดสัมฤทธิ์ภาพของโครงการว่าโครงการขนาดไหน หรือจะทำการผลิตผลงานมากน้อยเท่าใดจึงจะได้ประโยชน์สูงสุดนั้นได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 6 หน้า 216 - 218

การประเมินผลส่วนใหญ่ จะใช้วิธีการวัดประสิทธิผลจากผลผลิตเบื้องต้นเปรียบเทียบกับวัตถุประสงค์ หรือผลที่คาดหวังจะได้รับตามมาตรฐานและเป้าหมายที่กำหนดไว้

สำหรับประสิทธิภาพจะวัดโดยเปรียบเทียบผลผลิตเบื้องต้นกับทรัพยากรที่ใช้หรือค่าใช้จ่ายจริงในการดำเนินการของโครงการ และผลออกมาในรูปของค่าใช้จ่ายต่อหน่วยของผลผลิต และอาจจะวัดความพอใจของกลุ่มเป้าหมายเพื่อนำผลมาพิจารณากับค่าใช้จ่ายต่อหน่วยด้วยก็ได้

ส่วนความมุ่งหมายของวิธีการวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายกับผลประโยชน์ (Cost Benefit Analysis) นั้น จะเน้นการเพิ่มผลผลิต (Maximized Output)

และการวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายกับประสิทธิผล (Cost Effectiveness Analysis) จะมุ่งเน้นการลดค่าใช้จ่าย หรือจะเพิ่มผลผลิตโดยให้ค่าใช้จ่ายคงที่ก็ได้

การประเมินเรื่องประสิทธิภาพมีความจำเป็นต้องประเมินเพิ่มเติมจากประสิทธิผล เพราะนโยบายสาธารณะที่มีประสิทธิผล หมายความว่าได้มีความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ (สมมติว่า 100%) นั้นจะต้องประเมินหาว่าการดำเนินนโยบายนั้นมีประสิทธิภาพหรือไม่ ซึ่งจะต้องหา 2 ประเด็นคือ

ก. จากประสิทธิผล หรือความสำเร็จที่ได้ใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าหรือไม่ หรือดูว่ามีการประหยัด (Economy) หรือไม่

ข. จุดมุ่งหมาย หรือเป้าหมายที่กำหนดไว้ต่ำไปกว่าที่ควรจะเป็น หรือไม่ ตัวอย่างเรื่องนโยบายการจัดตั้งสายตรวจเพื่อลดคดีประเภทความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ให้เหลือปีละ 180 รายนั้น ตั้งเป้าหมายไว้เหมาะสม หรือไม่ จากทรัพยากร (กำลังตำรวจ พาหนะ งบประมาณ สนับสนุน ฯลฯ) ที่มีอยู่บางครั้งอาจจะเป็นไปได้ว่าตั้งจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายต่ำกว่ากำลังทรัพยากรที่มี เพื่อที่จะให้ดูว่านโยบายนั้นได้บรรลุผลอย่างดีแล้ว

ในกรณีการประเมินเรื่องประสิทธิภาพนั้นอาจจำเป็นต้องเปรียบเทียบกับหน่วยงานอื่นๆ หรือเปรียบเทียบจากเกณฑ์มาตรฐานของหน่วยงานอื่นๆ ที่เคยได้มีการสำรวจหรือวิจัยไว้ในรูปค่าใช้จ่ายต่อ 1 กิจกรรม ตัวอย่างเช่น การผลิตบัณฑิตทางรัฐศาสตร์ 1 คน ที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง จะใช้ค่าใช้จ่ายต่อปีกี่บาท เมื่อเปรียบเทียบกับของคณะรัฐศาสตร์ของมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เป็นต้น¹³⁾

3. ความเพียงพอ (Adequacy) หมายถึงความพึงพอใจที่นโยบายได้ตอบสนองความต้องการ ความเพียงพอนี้พิจารณาจากลักษณะความสัมพันธ์ของค่าใช้จ่ายกับประสิทธิผล โดยมีอยู่ 4 แบบคือ¹⁴⁾

แบบที่ 1 จะมีงบประมาณหรือค่าใช้จ่ายที่คงที่ (Fixed Costs) ส่วนประสิทธิผล (Effectiveness) จะมีความแปรผัน ซึ่งมักจะพบอยู่ทั่วไปในหน่วยงานต่าง ๆ ที่ผู้บริหารจะต้องเลือกนโยบายและบริหารงานตามนโยบายที่จะให้เกิดประสิทธิผลสูงสุด การวิเคราะห์แบบนี้เรียกว่า การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายที่เท่ากัน (Equal Cost Analysis)

แบบที่ 2 แบบนี้จะกำหนดระดับของประสิทธิผลคงที่ (Fixed Effectiveness) แต่ค่าใช้จ่ายแปรเปลี่ยนได้ ตัวอย่างเช่น การวางแผนนโยบาย หรือโครงการขนส่งสาธารณะสำหรับคน 1 แสนคน ผู้บริหารจะต้องหาทางเลือก เช่น รถประจำทาง รถไฟฟ้า รถไฟใต้ดิน ใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างเพื่อให้เสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด การวิเคราะห์แบบนี้เรียกว่า การวิเคราะห์ประสิทธิผลที่เท่ากัน (Equal Effectiveness Analysis)

แบบที่ 3 แบบนี้จะมีประสิทธิผลและค่าใช้จ่ายที่แปรผัน การวิเคราะห์แบบนี้จะต้องหา อัตราส่วนระหว่างประสิทธิผลและค่าใช้จ่ายที่ดีที่สุด การวิเคราะห์แบบนี้เรียกว่า การวิเคราะห์ค่าใช้จ่าย และประสิทธิผลแปรผัน (Variable Cost, Variable Effectiveness Analysis)

แบบที่ 4 แบบนี้มีค่าใช้จ่ายคงที่ และประสิทธิผลคงที่ ปัญหาที่ 4 นี้เป็นปัญหาที่ยากในการดำเนินงาน ตัวอย่างเช่น ต้องการระบบขนส่งสำหรับประชาชน 1 แสนคน แต่มีงบประมาณที่จำกัด ทำอย่างไรผู้รับผิดชอบจะใช้งบประมาณที่จำกัด ให้จัดบริการให้ประชาชน 1 แสนคนให้ได้จำนวนมากที่สุด การวิเคราะห์แบบนี้เรียกว่า การวิเคราะห์ค่าใช้จ่ายเท่ากัน และประสิทธิผลเท่ากัน (Equal Cost, Equal Effectiveness Analysis)

ตารางสรุป เกณฑ์ในการประเมินความเพียงพอ ทั้ง 4 ประเภท มีดังตารางที่ 2-3

ตารางที่ 2-3 เกณฑ์ในการประเมินความเพียงพอ 4 ประเภท

ประสิทธิผล (Effectiveness)	ค่าใช้จ่าย (Costs)	
	คงที่ (Fixed)	แปรผัน (Variable)
คงที่ (Fixed)	แบบที่ 4 ค่าใช้จ่ายเท่ากันและประสิทธิผลเท่ากัน (Equal Cost-Equal Effectiveness)	แบบที่ 2 ประสิทธิผลที่เท่ากัน (Equal Effectiveness)
แปรผัน (Variable)	แบบที่ 1 ค่าใช้จ่ายที่เท่ากัน (Equal Cost)	แบบที่ 3 ค่าใช้จ่ายและประสิทธิผลแปรผัน (Variable Cost-Variable Effectiveness)

อีกทัศนะหนึ่ง "ความเป็นธรรม" หมายถึง "ขอบเขตของความเป็นธรรมของผลประโยชน์หรือค่าใช้จ่าย ซึ่งไม่มีกลุ่มหรือบุคคลใดได้รับผลประโยชน์น้อยกว่าระดับต่ำสุด หรือค่าใช้จ่ายระดับสูงสุด ฉะนั้น ช่วงของความเป็นธรรม จึงอาจมีตั้งแต่ 0% - 100% ความเป็นธรรม 0% หมายถึงไม่มีใครพอใจในความเป็นธรรมของโครงการของรัฐบาล ส่วนความเป็นธรรม 100% ก็หมายถึง ทุกคนพอใจในความเป็นธรรมของโครงการรัฐบาลประชากรที่จะสอบถามก็อาจเป็นประชากรในระดับชุมชน หรือในระดับชาติก็ได้

การวัดความเป็นธรรมโดยการนำเอาเปอร์เซ็นต์ ของประชาชนในสังคมหรือชุมชนที่แสดงความพอใจต่อความเป็นธรรมแต่เพียงวิธีเดียวนั้นยังไม่ใช่วิธีวัดที่มีความแม่นยำที่สุดที่เราต้องการ แต่ก็เป็นวิธีวัดที่สะดวกวิธีหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการใช้วิธีวัดที่สลับซับซ้อนนั้นไม่ได้ทำให้หลักการที่สำคัญ ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประสิทธิผลหรือประสิทธิภาพ และความเป็นธรรมเปลี่ยนแปลงไป เราสามารถหาค่าเบี่ยงเบนระหว่างสิ่งที่ประชาชนแต่ละคนได้รับตามเกณฑ์ขั้นต่ำ เราควรรวมค่าของความเบี่ยงเบนแบบยกกำลังสอง (Squared Deviation) เพื่อแสดงให้เห็นว่าส่วนเบี่ยงเบนที่รุนแรง (Extremme Deviation) แม้เพียงรายเดียวก็อาจจะเลวร้ายกว่าส่วนเบี่ยงเบนระดับปานกลาง (Moderate Deviation) จำนวน 2 ราย เราควรรวมผลรวมของค่าเบี่ยงเบนยกกำลังสอง ด้วยค่าเบี่ยงเบนสูงสุด วิธีนี้เป็นแนวความคิดพื้นฐานของความเป็นธรรม และจะ

ทำให้สามารถเปรียบเทียบความเป็นธรรมในด้านต่างๆ ได้เช่น ความเป็นธรรมในด้านอาหาร การเคหะสงเคราะห์ การสาธารณสุข และเรื่องอื่นๆ เป็นต้น จากผลลัพธ์ที่ได้จากการหารนั้น เราควรที่จะนำไปลบออกจาก 1.00 เพื่อดูความเป็นธรรมมากกว่าดูความไม่เป็นธรรม. อย่างไรก็ตาม การหาเปอร์เซ็นต์ของประชาชนซึ่งแสดงความพอใจว่ามีมากน้อยเพียงใดในความเป็นธรรมมีความยุ่งยากมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชิงเปรียบเทียบ¹⁵⁾

ความเพียงพอ นั้นเป็นปัญหาที่สำคัญของนโยบายแผนและโครงการของประเทศกำลังพัฒนา รวมทั้งประเทศไทยปัญหาส่วนใหญ่เกิดจากการมีระบบการเมือง และการบริหารที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น การวิเคราะห์และประเมินเพียงประสิทธิผลและประสิทธิภาพจึงไม่เพียงพอสำหรับนโยบายสาธารณะที่ดี

เพื่อให้เห็นความสำคัญของความเพียงพอของนโยบายสาธารณะจะให้เห็นตัวอย่างของการให้บริการของการบริการน้ำประปา ของการประปานครหลวงที่สามารถให้บริการน้ำประปาของประชาชนในกรุงเทพฯ และปริมณฑลในปี 2527 คิดเป็นร้อยละ 40 กล่าวได้ว่าชาวประชาชนกรุงเทพมหานครเพียง 2 ล้านคนที่ได้รับบริการน้ำประปาของการประปานครหลวง ส่วนอีก 3 ล้านคนต้องอาศัยน้ำฝน น้ำบาดาล และแหล่งน้ำตามธรรมชาติ เพื่อการดำรงชีพ ส่วนการประปาส่วนภูมิภาคสามารถให้บริการน้ำประปาแก่ประชากรนอกกรุงเทพมหานครเพียงร้อยละ 8 กล่าวคือมีประชากรที่ได้รับบริการเพียง 3.4 ล้านคน ส่วนประชาชนอีก 42 ล้านคน ยังต้องอาศัยน้ำฝน น้ำบาดาล และแหล่งน้ำธรรมชาติอื่น ๆ สำหรับในปัจจุบันคือ ในปี 2540 อัตราการให้บริการคงไม่เปลี่ยนจากเดิมนัก การปลูกป่าที่ทำได้ประมาณปีละ 150,000 ไร่ ในขณะที่การทำลายป่าจะมีประมาณปีละ 3 ล้านไร่ หรืออีกนัยหนึ่งสามารถปลูกป่าในแต่ละปีคิดเป็นร้อยละ 5 ของป่าไม่ถูกทำลายเท่านั้น¹⁶⁾ เช่นเดียวกับการให้บริการรถประจำทางของ ขสมก.ยังไม่มีเพียงพอประชาชนต้องอาศัยรถสองแถว รถประจำทางขนาดเล็ก (Minibus) ซึ่งอันตรายและมารยาทที่ไม่ดี

การแก้ปัญหาความเพียงพอจะต้องมีระบบการเมืองที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน ซึ่งหมายถึงประชาชนมีอำนาจที่แท้จริงในการเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและเลือกนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี เพื่อที่จะได้มีความกล้าหาญแปรรูปรัฐวิสาหกิจให้เป็นบริษัทมหาชน เพื่อที่จะได้สามารถระดมทุนจากตลาดทุนมาขยายงานให้เพียงพอกับความต้องการของประชาชน แนนอนการแปรรูปรัฐวิสาหกิจจะต้องถูกขัดขวางจากสหภาพรัฐวิสาหกิจ แต่ถ้าประเทศไทยมีระบบการเมืองที่มีความเป็นธรรมและมั่นคงแล้ว ย่อมแก้ปัญหานี้ได้ไม่ยาก ตัวอย่างที่เมื่อ

เดือนพฤษภาคม 2540 กลุ่มพนักงานการไฟฟ้าฝ่ายผลิตประท้วงขอให้คณะรัฐมนตรียกเลิกมติคณะรัฐมนตรีที่จะแปรรูป การไฟฟ้าฝ่ายผลิต จนคณะรัฐมนตรีต้องชลอการแปรรูปการไฟฟ้าฝ่ายผลิตไปอีก 1 ปี ทั้งนี้เป็นเพราะคณะรัฐมนตรีเกรงปัญหาเรื่องเสถียรภาพของรัฐบาลมากกว่าผลประโยชน์ของประชาชน

4. **ความเป็นธรรม (Equity)** เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกระจายผล (Effects) และความพยายาม (Efforts) ของนโยบายไปให้กลุ่มต่าง ๆ อย่างยุติธรรม นั่นคือการจัดสรรผลประโยชน์ และบริการให้กลุ่มต่าง ๆ อย่างยุติธรรม ตัวอย่างนโยบายด้านนี้เกี่ยวข้องกับนโยบายด้านการกระจายรายได้ นโยบายเปิดโอกาสทางการศึกษา นโยบายการให้บริการสาธารณะต่าง ๆ เป็นต้น นโยบายที่ไม่เป็นธรรมคือ ผู้ได้รับประโยชน์มากไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายและบริการเลย หรือเสียบริการเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในทางกลับกันนโยบายบางอย่างผู้ที่เสียค่าบริการมากกลับได้รับประโยชน์น้อย

อีกทัศนะหนึ่ง “ความเป็นธรรม” หมายถึง “ขอบเขตของความเป็นธรรมของผลประโยชน์หรือค่าใช้จ่าย ซึ่งไม่มีกลุ่มหรือบุคคลใดได้รับผลประโยชน์น้อยกว่าระดับต่ำสุด หรือค่าใช้จ่ายระดับสูงสุด ฉะนั้น ช่วงของความเป็นธรรม จึงอาจมีตั้งแต่ 0% - 100% ความเป็นธรรม 0% หมายถึง ไม่มีใครพอใจในความเป็นธรรมของโครงการของรัฐบาล ส่วนความเป็นธรรม 100% ก็หมายถึง ทุกคนพอใจในความเป็นธรรมของโครงการรัฐบาลประชากรที่จะสอบถามก็อาจเป็นประชากรในระดับชุมชน หรือในระดับชาติก็ได้

การวัดความเป็นธรรมโดยการนำเอาเปอร์เซ็นต์ ของประชาชนในสังคมหรือชุมชนที่แสดงความพอใจต่อความเป็นธรรมแต่เพียงวิธีเดียวนั้นยังไม่ใช่วิธีวัดที่มีความแม่นยำที่สุดที่เราต้องการ แต่ก็เป็นการวัดที่ง่ายที่สุดวิธีหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการใช้วิธีวัดที่สลับซับซ้อนนั้นไม่ได้ทำให้หลักการที่สำคัญ ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประสิทธิผลหรือประสิทธิภาพ และความเป็นธรรมเปลี่ยนแปลงไป เราสามารถหาค่าเบี่ยงเบนระหว่างสิ่งที่ประชาชนแต่ละคนได้รับกับค่าระดับต่ำสุดที่เราตั้งไว้แทนที่จะดูเปอร์เซ็นต์ของประชาชนที่ได้รับตามเกณฑ์ขั้นต่ำ เราควรรวมค่าของความเบี่ยงเบนแบบยกกำลังสอง (Squared Deviation) เพื่อแสดงให้เห็นว่าส่วนที่เบี่ยงเบนที่รุนแรง (Extreme Deviation) แม้เพียงรายเดียวก็อาจจะเลวร้ายกว่าส่วนเบี่ยงเบนระดับปานกลาง (Moderate Deviation) จำนวน 2 ราย เราควรหาผลรวมของค่าเบี่ยงเบนยกกำลังสองด้วยค่าเบี่ยงเบนสูงสุด วิธีนี้เป็นแนวความคิดพื้นฐานของความเป็นธรรม และจะทำให้สามารถ

เปรียบเทียบความเป็นธรรมในด้านต่างๆ ได้เช่น ความเป็นธรรมในด้านอาหาร การเคหะ สงเคราะห์ การสาธารณสุข และเรื่องอื่นๆ เป็นต้น จากผลลัพธ์ที่ได้จากการหารนั้น เราควรที่จะนำไปลบออกจาก 1.00 เพื่อดูความเป็นธรรมมากกว่าดูความไม่เป็นธรรม อย่างไรก็ตาม การหาเปอร์เซ็นต์ของประชาชนซึ่งแสดงความพอใจว่ามีอย่างน้อยเพียงใดในความเป็นธรรมมีความยุ่งยากมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเชิงเปรียบเทียบ¹⁷⁾

5. การตอบสนองความต้องการ (Responsiveness) เป็นการพิจารณาว่านโยบายนั้นตอบสนองต่อความต้องการ ความชอบ และค่านิยมของกลุ่มเป้าหมาย (Particular) หรือไม่ ตัวอย่างเช่น นโยบายทางด้านสันตนาการ มีเป้าหมายจะกระจายไปยังกลุ่มชนทุกเพศทุกวัย แต่ปรากฏว่ากิจกรรมบางอย่าง เช่น การเล่นเกม หรือการพักผ่อนหย่อนใจในบางสถานที่ให้บริการแก่คนบางกลุ่ม เท่านั้น เช่น กลุ่มหนุ่มสาว เป็นต้น สำหรับกลุ่มผู้สูงอายุไม่ได้รับผลประโยชน์จากนโยบายนี้หรือได้รับน้อยมาก โดยที่กลุ่มผู้สูงอายุก็เป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญกลุ่มหนึ่ง

6. ความเหมาะสม (Appropriate) เกณฑ์นี้จะต้องใช้การพิจารณาหลายเกณฑ์มาประกอบกัน ตัวอย่างเช่น ในเรื่องของวัตถุประสงค์ของนโยบาย อาจจะมีการพิจารณาในเรื่องของประสิทธิภาพและความเป็นธรรมแล้ว และจะต้องพิจารณาเกณฑ์เหมาะสมว่าวัตถุประสงค์นั้นเหมาะสมหรือไม่ ซึ่งการจะตอบคำถามนี้จะต้องใช้เกณฑ์ที่กล่าวข้างต้นนั้น เช่น ประสิทธิภาพ ประสิทธิภาพ ความเพียงพอ ความเป็นธรรม และการตอบสนองความต้องการ มาพิจารณาร่วมกันว่ามีความเหมาะสมหรือไม่

นอกจากเกณฑ์ทั้ง 6 แล้วยังมีเกณฑ์อื่นๆ ที่สำคัญคือ การมีส่วนร่วมของประชาชน¹⁷⁾ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

7. การมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) เกณฑ์นี้เป็นเกณฑ์ที่มีความสำคัญมากในปัจจุบัน เพราะว่าการพัฒนา ที่จะยั่งยืนนั้นประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในนโยบายสาธารณะ ถ้าหากนโยบาย แผน หรือโครงการใดที่มีความสำเร็จ แต่ประชาชนมิได้เข้ามามีส่วนร่วมจะเป็นประโยชน์ในระยะสั้น แต่มี44ได้เป็นประโยชน์ หรือความสำเร็จที่จะเกิดขึ้นยั่งยืนในระยะยาว สำหรับในประเทศไทยนั้นจะต้องลดบทบาทของข้าราชการลง และเพิ่มบทบาทของประชาชน หรือตัวแทนของประชาชนให้มากขึ้น

8. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเกณฑ์หนึ่งที่มีความสำคัญในปัจจุบัน การอนุรักษ์ หมายความว่าใช้อย่างฉลาด แต่ไม่ได้หมายความว่าไม่ใช้ ในกรณีการวางท่อก๊าซของการปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย ที่วางจากประเทศพม่าผ่านจังหวัดกาญจนบุรี และราชบุรีนั้น ถูกตั้งคำถามว่าทำไมต้องวางท่อก๊าซผ่านป่าดงดิบของจังหวัดกาญจนบุรี ทำไมจึงไม่เลี่ยงไปทางอื่น หรือการสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ มีทางเลือกที่จะสร้างแหล่งน้ำขนาดกลางและขนาดเล็ก กระจายตามจังหวัด อำเภอ หรือท้องที่อื่นๆ ได้หรือไม่ โดยที่จะลดการทำลายป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ซึ่งนับวันจะมีน้อยลงไปทุกวัน

7. ปัญหาในการติดตาม และประเมินผลนโยบายสาธารณะ

7.1 ปัญหาตัวบุคคล

7.1.1 ปัญหาจากผู้กำหนดนโยบาย และผู้บริหารระดับสูงไม่ต้องการ หรือไม่สนับสนุนให้มีการประเมิน

7.1.2 การต่อต้าน และไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้ปฏิบัติงานนโยบาย หรือในโครงการนั้น

7.1.3 ปัญหาความไม่เป็นกลางในการประเมิน

- หน่วยงานปฏิบัติเป็นผู้ประเมินเอง
- ผู้ประเมินใกล้ชิดกับผู้ปฏิบัติงาน

7.2 ปัญหาความไม่แน่ชัดของวัตถุประสงค์ และเป้าหมายของนโยบาย

เช่น นโยบายในโครงการอีสานเขียวกำหนดกำหนดวัตถุประสงค์ไว้ว่า เพื่อปลูกป่าเพิ่มขึ้น ซึ่งไม่ได้ระบุเป้าหมายที่เป็นรูปธรรมที่เด่นชัด ทำให้ประเมินผลลำบาก

7.3 ปัญหาด้านระบบข้อมูล ขาดสาร

- มีไม่เพียงพอ
- ขาดการวางที่เป็นระบบเดียวกัน

7.4 ปัญหาเรื่องระยะเวลา

ควรประเมินเมื่อใด

- ระหว่างดำเนินนโยบายไปนานเท่าใด
- โครงการต่อเนื่องจะประเมินเมื่อใด

8. การพัฒนานโยบาย

เมื่อมีการดำเนินนโยบายไประยะเวลาหนึ่ง จะต้องมีการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินนโยบายว่าควรจะมีการเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงนโยบายไปอย่างไร จึงจะบรรลุเป้าหมายตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้

ตัวอย่างเช่น นโยบายการจัดการเรียนการสอนที่สาขาวิทยบริการ ทั้งระดับปริญญาตรี-โท เมื่อดำเนินไป 6 เดือน, 1 ปี, และ 2 ปี ควรจะมีการติดตามผล และประเมินผลเป็นระยะๆ เพื่อที่จะปรับปรุง และเปลี่ยนแปลงให้ดียิ่งขึ้น

9. การยุตินโยบาย

ตามปกติ นโยบายสาธารณะส่วนใหญ่จะดำเนินการต่อไปไม่มีการสิ้นสุด แต่มีบางนโยบายที่มีการยุตินโยบายด้วยเหตุผลหลายประการ

9.1 ไม่ได้ผลตามความมุ่งหมาย เช่น นโยบายรถเมล์โรงเรียนไม่เก็บค่าบริการ ในกรุงเทพมหานคร

9.2 มีการเปลี่ยนคณะรัฐบาล หรือผู้กำหนดนโยบาย ทำให้มีการเปลี่ยนนโยบายใหม่

9.3 หมดภาระกิจที่ต้องปฏิบัติแล้ว เช่น นโยบายการป้องกัน และปราบปรามโรคฝีดาษ เป็นต้น เมื่อโรคฝีดาษหมดไปก็ยุตินโยบายดังกล่าว

คำถามเพื่อวัดความเข้าใจ

1. การประเมินผลมีลักษณะสำคัญอย่างไร
2. การติดตามและการประเมินผล เหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร
3. การประเมินผลและการติดตามมีวัตถุประสงค์และมีความสำคัญอย่างไร
4. การประเมินผลนโยบายมีขั้นตอนหรือวงจรอย่างไร
5. การประเมินผลนโยบาย แผน และโครงการมีลักษณะที่เหมือนกันและแตกต่างกันอย่างไร
6. เป้าประสงค์ (Goals) ระดับต้น ระดับกลาง และระดับสุดท้าย มีความสัมพันธ์กันอย่างไร โดยยกตัวอย่างในกรณีของนโยบายต่อไปนี้
 - 6.1 การสอนระดับปริญญาโทของคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง
 - 6.2 การบังคับให้คาดเข็มขัดนิรภัยในรถยนต์
7. นำเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินทั้ง 8 เกณฑ์ มาประเมินนโยบายดังข้อ 6.1 และ 6.2
8. ปัญหาในการติดตามและประเมินนโยบายสาธารณะ มีอย่างไร

เชิงอรรถ

- 1) ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ *การวิจัยประเมินผล : หลักการ และกระบวนการ* (กรุงเทพฯ : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ 3, 2538), หน้า 13-19.
- 2) อ้างใน ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์ , *เคยอ้างมาแล้ว*, หน้า 141.
- 3) Edward A. Suchman, *Evaluative Research* (New York : Russell Sage Foundation,1967), p. 77.
- 4) อ้างใน ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, *เคยอ้างมาแล้ว*, หน้า 141.
- 5) David Nachmias, *Public Policy Evaluation : Approach and Methods* (New York : St. Martin's Press, 1979,) p. 12.
- 6) ประชัยเปี่ยมสมบูรณ์, *เคยอ้างมาแล้ว*, หน้า 141 - 145.
- 7) Charles O. Jones, *An Introduction to The Study of Public Policy Monterey*, 3rd ed. California : Brooks/Cole Publishing, 1984, P, 13.
- 8) Edward A. Suchman, *op. cit.*
- 9) สุนทร เกิดแก้ว, *การเขียน Log - Frame* (เอกสารอัดสำเนา) 2527 หน้า 4 อ้างใน ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, *เคยอ้างมาแล้ว*, หน้า 161 - 162.
- 10) โปรดคูรายละเอียดจาก William N. Dunn, *Public Policy Analysis : An Introduction* (Englewood Cliffs : Prentice Hall, 1981, pp.232 - 239 and pp.342 - 343.
- 11) อนันต์ เกตุวงศ์, *หลักและเทคนิคการวางแผน* พิมพ์ครั้งที่ 7 (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541), หน้า 349 - 350.
- 12) ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, *เคยอ้างมาแล้ว*, หน้า 353.
- 13) อนันต์ เกตุวงศ์, *เคยอ้างมาแล้ว*, หน้า 351 - 352.
- 14) William N. Dunn, *op. cit.*, pp.232 - 236.
- 15) ถวัลย์รัฐ วรเทพพิพิงษ์, *การประเมินผลนโยบาย : ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล และความเป็นธรรมของนโยบาย* (กรุงเทพฯ : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, 2539), หน้า 26 - 27.

16) ประชัย เปี่ยมสมบูรณ์, *เคยอ้างมาแล้ว*, หน้า 374.

17) Stuart S. Nagel, "Policy Evaluation Methods," in **Encyclopedia of Policy Studies**, Stuart S. Nagel (ed.), (New York : Marcel Dekker, 1983), p. 66.